

“Mag ik u onderbreken?” Over hoe je ruimte voor subjectificatie kunt creëren binnen de vakles Nederlands

1. Inleiding

De afgelopen jaren is omtrent de doelstellingen van ons onderwijs een interessante verschuiving zichtbaar. Uit diverse rapporten en beleidsnotities komt naar voren dat goed onderwijs, naast het overdragen van kennis en vaardigheden (kwalificatie), ook duidelijk gericht moet zijn op de socialisatie én persoonsvorming (subjectificatie) van leerlingen en studenten. Dat laatste doeldomein vormt het uitgangspunt van deze tekst.

De tweedegraads lerarenopleidingen Nederlands in Nederland (en in het bijzonder de lerarenopleiding Nederlands van de NHL Hogeschool) houden zich zeker bezig met onderwijs dat gericht is op de professionele persoonlijke ontwikkeling van de student, maar zijn slechts zijdelings bezig met het vraagstuk hoe ze studenten kunnen leren om in hun toekomstige vakonderwijs aandacht te besteden aan de subjectificatie van hun leerlingen. Tijdens een interactieve lezing op HSN-2017 zullen we, aan de hand van een onlangs gestart onderzoek naar subjectificatie in de lessen Nederlands, bovengenoemd vraagstuk bespreken en worden de eerste ideeën gepresenteerd over mogelijke manieren waarop leraren hun leerlingen kunnen uitnodigen om hun eigen stem te laten horen.

2. Waarom van belang?

Uit internationale vergelijkingen blijkt dat onze leerlingen in het primair en voortgezet onderwijs goed presteren. Nederland scoort een bovengemiddelde kwaliteit, met gemiddelde financiële inzet – gemeten naar prestaties op de basisvakken en doorstroom naar het hoger onderwijs. Aan de andere kant is ook duidelijk geworden dat het onderwijs in Nederland zich de afgelopen jaren teveel en te eenzijdig heeft gericht op meetbare doelen, in het bijzonder op taal- en rekenprestaties. Er is daardoor opmerkelijk minder aandacht besteed aan het bredere vakaanbod en aan algemene vorming (Onderwijsraad 2015: 3-4). Het tij keert en de focus verbreedt zich nu op zowel de domeinen van kwalificatie en socialisatie als op het domein van persoonsvorming.

Bovengenoemde ontwikkelingen zijn logischerwijs ook zichtbaar in de lerarenopleidingen in Nederland.

Ook in het rapport ‘Opleiden voor de toekomst, Lerarenopleidingen 2015-2018’ worden de drie doeldomeinen ‘kwalificatie’, ‘socialisatie’ en ‘subjectificatie’ benoemd als na te streven doelen en zie je een verandering wat betreft de focus binnen het onderwijs. Rond de eeuwwisseling lag het accent in de lerarenopleiding op het opdoen van werkervaring uit de praktijk (opleiden in de school). Enkele jaren later verschoof een deel van de aandacht naar kennisverwerving (zo is er in die tijd onder andere een landelijke kennisbasistoets ingevoerd). De laatste jaren zien we dat het gebied van de persoonlijke professionaliteit en professionele persoonlijkheid meer aandacht krijgt. ‘*Bildung*’, ‘subjectwording’ en ‘persoonsvorming’ zijn trefwoorden van de laatste tijd (Vereniging Hogescholen 2015: 10).

3. Multidimensionaliteit

De opvatting over de drie doeldomeinen binnen het onderwijs steunt op de onderwijsfilosofie van pedagoog Gert Biesta. Biesta stelt dat goed onderwijs samenvalt met drie functies van onderwijs: ‘kwalificatie’, ‘socialisatie’ en ‘subjectificatie’. Biesta noemt dit de multidimensionaliteit van het doel van onderwijs. Alle keuzes die we maken binnen het onderwijs hebben een mogelijke impact op ieder van deze drie doelen. Daarom is het van belang dat we nadenken over alle drie de domeinen als we ons bezighouden met het formuleren van onderwijsdoelen en met het invullen van vakdidactiek. We moeten er dus voor zorgen dat we niet alleen onze pijlen richten op het kwalificatiedomein, want dat leidt tot scheefgroei (Biesta 2015: 188-189).

In de lerarenopleiding Nederlands van de NHL Hogeschool zie je de drie doeldomeinen van Biesta terug in het curriculum: er is een leerlijn ‘kwalificatie’, die gericht is op de (vak)didactische bekwaamheid (kennisbasis, vakdidactische vaardigheden, visievorming), een leerlijn ‘socialisatie’, die gericht is op docentcompetenties (indruk van praktijk, generieke kennisbasis, zelfstandig leren lesgeven) en een leerlijn, gericht op de persoonlijke professionele ontwikkeling, vaak in de vorm van studieloopbaanbegeleiding (reflecteren, zelfkennis opdoen, zelfsturing ontwikkelen). Dat neemt niet weg dat toekomstige leraren echter nog te weinig leren hoe zij zelf in hun toekomstige praktijk, binnen hun vakonderwijs, aandacht kunnen besteden aan het stimuleren van subjectiviteit bij hun leerlingen. Na een oriëntatieronde bij de lerarenopleidingen in Nederland blijkt dat de lerarenopleiding van de NHL Hogeschool hierin niet uniek is. Ook bij andere lerarenopleidingen in Nederland leeft dit vraagstuk.

4. Subjectificatie

Voordat gekeken kan worden naar hoe je ruimte kunt leren maken voor het verschijnen van subjectiviteit bij leerlingen, is het goed om te kijken naar wat subjectiviteit als begrip inhoudt. Subjectiviteit komt tot uiting in de momenten waarop zichtbaar wordt wie jij als mens bent. Dat zijn de situaties waarin helder wordt waarom jij uniek en bijzonder bent ten opzichte van de ander. Als mens op zich zijn we niet uniek en we zijn ook niet enig in onze soort. Echte uniciteit komt pas tot uiting in wat iemand zegt of doet tijdens de momenten waarop het erop aankomt: wanneer je als mens in vraag wordt gesteld door iemand anders, wanneer er een beroep op je wordt gedaan, wanneer aan *jou* en aan niemand anders een vraag wordt gesteld en het erom gaat wat *jij* te zeggen hebt (Levinas 1989: 107). De filosoof Hannah Arendt zegt hierover in haar werk, *De menselijke conditie*, dat door middel van ons spreken en handelen zichtbaar wordt hoe we van elkaar verschillen: “Spreken en handelen openbaren deze unieke gevarieerdheid. Daarin onderscheiden mensen zich van elkaar, in plaats van alleen maar anders of verschillend te zijn; daarin verschijnen mensen aan elkaar, niet als fysieke objecten, maar als mensen” (Arendt 2017: 161).

Het bijzondere is dat we volgens filosoof Hannah Arendt bij momenten van subjectiviteit van tevoren niet weten *wie* we laten zien: “Het is niet een vaststaande, statische identiteit die naar buiten komt als ons een vraag wordt gesteld. We weten immers niet van te voren welke vraag ons wordt gesteld, door wie, in welke context, wat ik daarop precies ga antwoorden én hoe de ander daar weer op gaat reageren” (Arendt 2017: 164).

Het ‘lastige’ van subjectificatie is dat je er altijd andere mensen voor nodig hebt. Je bent afhankelijk van de ander, terwijl je tegelijkertijd niets van de ander kunt verwachten: je kunt een vraag of een antwoord niet afdwingen, er is geen automatische wederkerigheid, enz. Arendt betoogt: “Omdat de handelende persoon altijd optreedt te midden van en met betrekking tot andere handelende personen, is hij nooit alleen slechts iemand die ‘doet’ maar, altijd tegelijkertijd ook iemand die ‘ondergaat’” (Arendt 2017: 174). Elke handeling brengt een reactie met zich mee, maar je weet van tevoren niet wat voor reactie dat zal zijn. Het is een proces dat elke keer nieuwe processen op gang brengt, met onbekende afloop.

Biesta zeg hierover in zijn werk, *Het prachtige risico van onderwijs*: “Precies in de mate waarin de relatie tussen de ander en mij niet wederkerig is, ben ik onderworpen aan de ander, en het is op deze manier dat mijn subjectiviteit mogelijk wordt. In deze zin kunnen we zeggen dat mijn subjectiviteit is gelegen in mijn onderwerping aan de ander” (Biesta 2015: 38-39).

5. Vertaalslag naar het onderwijs

Om subjectificatie binnen het onderwijs te kunnen nastreven, is het in ieder geval van belang dat leerlingen de kans krijgen om elkaar ontmoeten, zodat ze met elkaar in gesprek kunnen gaan. Alleen via de ander kan de leerling ontdekken wie hij zelf is. Dat betekent dat de leraar ruimte moet maken in zijn lessen voor interactie tussen de leerlingen. De vraag is: hoe doe je dat? En wat voor soort interactie is daarvoor nodig? Immers, niet alle vormen van interactie in de klas nodigen leerlingen uit om hun eigen stem te laten horen.

Tijdens deze interactieve lezing zullen we verkennen op welke wijze inzichten vanuit het perspectief van dialogisch leren kunnen bijdragen aan het stimuleren van subjectiviteit bij leerlingen. We kunnen leerlingen niet forceren om zichzelf te laten horen, maar we kunnen als leraren wel de ruimte creëren waardoor het mogelijk wordt dat een leerling zijn eigen unieke stem laat horen.

Referenties

- Arendt, H. (2017). *De menselijke conditie*. Amsterdam: Uitgeverij Boom.
- Biesta, G. (2015). *Het prachtige risico van onderwijs*. Culumborg: Uitgeverij Phronese.
- Levinas, E. (1989). 'Ethics as First Philosophy'. In: S. Hand (red.). *The Levinas Reader*. Oxford: Blackwell, p. 76-86.
- Onderwijsraad (2015). 'Meerjarenagenda 2015-2020, werkprogramma 2016'. Den Haag: Onderwijsraad.
- Vereniging Hogescholen (2015). 'Opleiden voor de toekomst, Lerarenopleidingen 2015-2018'. Den Haag: Vereniging Hogescholen.